

Секція 9. Загальна психологія, історія психології
ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ПОНЯТТЯ «ОБРАЗ ПСИХОЛОГА» У
ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Ічанська О.М.

кафедра авіаційної психології ГМІ НАУ, канд..психол.наук, доцент

Концепції професійної діяльності та професійного становлення і розвитку є одним з актуальних напрямків наукових досліджень, активно аналізуються у галузі загальної психології, психології праці та акмеології.

Проблема дослідження образу професіонала є складовою більш загальної проблеми становлення професійної самосвідомості особистості. Становлення особистості як професіонала пов'язане з такими поняттями, як: професійне самовизначення, професійна ідентичність, професійна ідентифікація, професійне мислення, професійна Я-концепція, які визначають характер професійного розвитку особистості.

Говорячи про образ професіонала, особливу увагу слід приділити поняттям професійного становлення та професійної самосвідомості.

Поняття професійної самосвідомості розглядається Л.М. Мітіною як складова частина структури самосвідомості особистості, а також являє собою пересічні та доповнюючі одне одного підструктури: когнітивної, афективної та поведінкової [5]. Професійна самосвідомість включає уявлення особистості про себе та власну цінність, свій внесок у спільну справу. Структура професійної самосвідомості містить такі компоненти на думку Е.А. Клімова: усвідомлення своєї приналежності до певної професійної спілки; знання про ступінь власної відповідності професійним еталонам, про своє місце у системі професійних ролей, знання людини про ступінь її визнання у професійній групі, уявлення про себе та свою роботу у майбутньому [3]. Вказані аспекти, безумовно, мають відношення до становлення професійного Я-образу особистості.

Образ професіонала входить у поняття професійної Я-концепції та відображає професійне Я-ідеальне. У структуру професійної Я-концепції А.А. Реан включає професійну самооцінку, яка регулює поведінку та діяльність особистості, визначаючи соціальну адаптацію та визнання інших. Описуючи реальну та ідеальну професійну Я-концепцію, він зазначає, що незгодженість між ними є: значним внутрішньоособистісним конфліктом, який може призвести до зміни професії; джерелом професійного самовдосконалення особистості та прагнення до розвитку [6].

Розглядаючи структуру професійної Я-концепції, можна виділити наступні компоненти: когнітивний, емоційний, поведінковий, мотиваційний.

Когнітивний компонент професійної Я-концепції виражається у професійній самосвідомості та самопізнанні, що відображає процесуальну сторону пізнання себе, саморозвитку, самовдосконалення, самоактуалізації. Іншими словами, когнітивний компонент містить професійний реальний Я-образ та ідеальний образ професіоналу, і передбачає рух до ідеального.

Емоційний компонент професійної Я-концепції проявляється в усвідомленні себе як успішного або неуспішного, у різних емоційних станах, пов'язаних з професійною сферою. Також цей компонент виражає ставлення до професії, міру задоволеності професійною діяльністю. З точки зору образу професіонала, як ідеальному професійному Я-образу одним із головних аспектів є емоційне ставлення до власної професійної діяльності.

Поведінковий компонент професійної Я-концепції забезпечує узгодження всіх інших механізмів Я-концепції, там самим дає можливість реалізувати уявлення про себе у професійній діяльності та спілкуванні, управляти власною поведінкою, контролювати себе, забезпечувати можливість професійного саморозвитку.

Мотиваційний компонент представляє собою складну функціональну систему, інтегрує афективні та когнітивні процеси. Основна функція – регуляція поведінки, професійної діяльності особистості, спрямованої на реалізацію мотивів виконання професійної діяльності.

Зміст професійної Я-концепції та професійної самосвідомості конкретизується деякими вченими поняттям професійного Я. Традиційно професійна самосвідомість розглядається як структура з 4-х елементів: актуальне Я, ретроспективне Я, ідеальне Я, рефлексивне Я. Актуальне Я – центральний елемент професійної самосвідомості. Ретроспективне Я по відношенню до актуального Я дає професіоналу шкалу власних досягнень. Ідеальне Я є ціннісною перспективою особистості, що обумовлює професійний саморозвиток та самовдосконалення особистості. Рефлексивне Я враховує ставлення інших, зокрема колег та більш широкого соціального середовища, до особистості професіонала. Усвідомлення спеціалістом відмінностей у професійному Я у часовій ретроспективі та перспективі є стимулом для подальшого самовдосконалення [4].

Професійна ідентичність – це продукт тривалого особистісного та професійного розвитку. Значну увагу цій ідеї приділяє Е.П. Єрмолаєва у її концепції професіогенезу. Автор виходить із того, що професійна ідентичність формується лише на досить високих рівнях оволодіння професією та виступає як стійка узгодженість основних елементів професійного процесу. Професійна ідентичність виступає регулятором, який виконує стабілізуючу та перетворюючу функції, поєднання яких забезпечує самовизначення та розвиток професіонала, становлення образу психолога [2].

Важливу роль відносно професійного становлення та професійної ідентичності відіграють образи професії та професійні плани. Образ майбутньої професії містить емоційний та когнітивний компоненти. Відповідність емоційно-оціночних компонентів суттєвим змістовим компонентам професії робить вибір реальним та обґрунтованим. В іншому разі у свідомості людини накопичується негативний життєвий досвід, формуються своєрідні способи вирішення актуальних задач, уникнення проблем та їх ігнорування. Саме тому адекватність та усвідомленість образу професіонала (представника власної професії) значною мірою впливає на позитивне ставлення до своєї діяльності та успішність у професійному плані.

Образ професії – це уявлення та ставлення людини щодо обраної професії. Зміст цього поняття складають сукупність знань суб'єкта про особливості, які відображають соціально-економічну (суспільна значущість професії, перспектива професійного та соціального зростання), виробничо-технічну (тривалість робочого дня та відпустки, умови праці, характер нервово-психічного напруження у роботі), виробничо-педагогічну (тип навчального закладу, строк навчання, службові обов'язки) та соціально-психологічну (система вимог до вузькоспеціальним, моральним та організаційним якостям) сторони професії [1; 4].

Образ професійної діяльності містить у собі образ професії, до якого входять уявлення про норми, цілі, цінності, прийняті у певній професійній спільці; уявлення про особистість професіонала, його професійно важливі якості, знання, вміння та навички, необхідні для здійснення професійної діяльності (операційний аспект); мотиви та наміри (мотиваційний аспект). Разом з образом професії, образ професійної діяльності включає у себе образ суб'єкта, оскільки діяльність неподільна з особистістю.

Розглядаючи поняття професіоналізму у професійно-орієнтованій структурі особистості, професіоналізм можна уявити у вигляді вершини піраміди, в основі якої лежать професійні знання, на них «надбудовуються» професійних досвід, професійна компетентність та професійна придатність. Професійні знання, які лежать в основі професіоналізму, складаються не лише з теоретичних і практичних знань щодо професійної діяльності, але і містять знання про саму діяльність, про особистість професіонала. Таким чином, особливості уявлення про образ професіонала лежать в основі професіоналізму.

Узагальнивши, можна сказати, що образ професіонала є базовою категорією, яка лежить в основі професійної самосвідомості, та впливає на професійне становлення особистості. Образ професіонала – це складова поняття «образ професій», що містить уявлення про особистість професіонала, його професійно важливі якості, умови діяльності, морально-

етичні принципи, і є результатом розумових дій. Важливою детермінантою становлення професіоналізму людини є процес формування, підтримання, постійного уточнення і розвитку концептуальної моделі професійної діяльності особистості.

Список використаних джерел

1. *Бодров В.А.* Психология профессиональной пригодности: Учеб. пособие для вузов / В.А. Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.
2. *Ермолаева Е.П.* Преобразующие и идентификационные аспекты профессиогенеза / Е.П. Ермолаева // Психологический журнал. 1998. Т.19. – №4. – С.51-59.
3. *Климов Е.А.* Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. — Ростов–на–Дону: Феникс, 1996. – 512с.
4. *Маркова А. К.* Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: РАГС, 1996. – 190 с.
5. Психологическое сопровождение выбора профессии /Под редакцией Л.М.Митиной. — М.: Московский психолого-социальный институт, Флинта, 1998.- 184 с.
6. *Реан А.А.* Психология и педагогика / А.А. Реан, П.В. Бордовская, С.И. Розум. – СПб.: Питер, 2005. – 432 с.
7. *Шнейдер Л.Б.* Профессиональная идентичность Монография / Л.Б. Шнейдер. – М.: МОСУ 2007. – 239 с.